

Historisera nutiden! Att skapa stora diakrona meningssammanhang för nutidens praktiska frågor

Martin Wiklund

Kontextualisering har för historiker som regel handlat om att sätta fenomen i det förflutna i ett dåtida sammanhang. Det är relevant för att förstå historiska företeelser och frigör oss från förutfattade meningar och nutida tolkningskontexter. Här ska jag istället undersöka hur man kan kontextualisera och historisera nutiden. Det är en form av kontextualisering som historiker mer sällan arbetar med, men som det finns behov av. Hur kan man gå tillväga för att historisera nutiden? I det här kapitlet ska jag se närmare på ett konkret exempel – Philippe Ariès historia om hur attityder till döden har förändrats från medeltid till nutid i västerländsk kultur.¹ Det är en form av historieskrivning som kastar ljus över övergripande förändringar snarare än ett enskilt historiskt fenomen, och belyser normativa frågor i nutiden med hjälp av ett långt diakront perspektiv som sträcker sig från dåtid till nutid. Efterkrigstidens förhållningssätt till döden historiseras

¹ Texten byggde på en serie föredrag på Johns Hopkins University och utgavs på engelska med titeln *Western attitudes toward death: from the Middle Ages to the present* (1974: London, 1976). Texten finns även i svensk översättning med den sparsamma titeln ”Attityder inför döden” och ingår som ett avsnitt i textsamlingen Philippe Ariès: *Döden. Föreställningar och seder i Västerlandet från medeltiden till våra dagar* (Stockholm, 1978). En utförligare sammanhängande framställning finns i Philippe Ariès: *L’homme devant la mort* (Paris, 1977), i engelsk översättning, Philippe Ariès: *The hour of our death* (1981: Oxford/New York, 1991).

Hur du kan referera till det här kapitlet:

Wiklund, M. 2022. Historisera nutiden! Att skapa stora diakrona meningssammanhang för nutidens praktiska frågor. I: Bergwik, S., Holmberg, L., & Dirke, K. (red.) *Konsten att kontextualisera: Om historisk förståelse och meningsskapande*, pp. 167–181. Stockholm: Stockholm University Press. DOI: <https://doi.org/10.16993/bbt.k>. License: CC BY 4.0.

genom att sättas in i ett långt historiskt sammanhang som synliggör alternativa förhållningssätt och långsiktiga förändringar som lett fram till nutidens attityder.

Om behovet av långa historiska nutidsrelaterade kontexter

Innan jag visar hur Philippe Ariès bygger upp sitt meningssammanhang, ska jag förklara bakgrunden till behovet av den sortens kontextualisering. Många forskare och samhällsdebattörer har påpekat att vår tid lider av alltför kortsiktigt tänkande. Enligt en internationell framtidskommission från 2013 är den ökade kortsiktigheten i modern politik ett hinder för att behandla de stora frågor som avgör hur våra samhällen utvecklas i framtiden.² Historiker har en viktig samhällsuppgift att fylla i det sammanhanget genom att bidra med längre historiska perspektiv. Det är något som Jo Guldi och David Armitage argumenterar för i *The History Manifesto* (2014). Men de korta tidsperspektiven är enligt dem inte bara något som präglar de politiska och ekonomiska sfärerna, utan också ett problem i historisk forskning. De pekar på att många historiker sedan 1970-talet övergivit stora berättelser och långa tidsperspektiv för att istället inrikta sig på små, avgränsade ämnen och korta tidsperioder, till exempel i form av etnologiskt inspirerad mikrohistoria eller Quentin Skinners och Cambridgeskolans begreppshistoria. Guldi och Armitage kritiserar denna "short-termism" och pläderar istället för en förnyelse av historia med perspektiv som undersöker hur fenomen förändras över långa tidsperioder. Men hur gör man det i praktiken? Hur kan historiker bygga upp "the big picture"?³ För att få mer förståelse för det ska jag analysera Ariès text, men först ska jag förklara vad som gör hans form av historisering relevant här.

De problem som Guldi och Armitage pekar på är inte helt nya och handlar inte bara om hur lång tidsperiod den historiska kontexten spänner över. Det handlar också om hur den är relaterad till nutiden och dess frågor. Även en lång och omfattande

² Pascal Lamy et al.: *Now for the long term. The report of the Oxford Martin commission for future generations* (Oxford, 2013).

³ Jo Guldi & David Armitage: *The history manifesto* (Cambridge, 2014), 48, 112.

historisk kontext, som medeltidens mentalitet, kan vara avskuren från nutiden.

Enligt en slentrianmässig uppfattning om kontextualisering, som visar sig i uttryck som ”att sätta in fenomenet i sin historiska kontext”, hör kontexten till det förflutna. Den synen utvecklades framför allt inom 1800-talets historievetenskap. Många historiker, med Leopold von Ranke i spetsen, betonade vikten av att avstå från bedömning av det förflutna och att separera tolkningen av dåtiden från nutida intressen. Men redan från slutet av 1800-talet och årtiondena därefter växte kritiken mot denna form av historisering för att den inte lyckades bidra till vägledning i samtidens frågor. Kritik riktades mot historievetenskapens brist på nutidsrelevans och ensidiga inriktning på dåtiden, dess passivt betraktande karaktär och dess brist på övergripande synteser som kunde göra den växande mängden specialiserade forskningsresultat begripliga och meningsfulla.

Ariès relevans

I Frankrike gjordes flera försök att utveckla en mer syntetiserande historieskrivning med längre tidsperspektiv, till exempel av Henri Berr som startade tidskriften *Revue de synthèse historique* (1900–) och av de båda Annaleshistorikerna Marc Bloch och Lucien Febvre som drev tidskriften *Annales d'histoire économique et sociale* (1929–). Philippe Ariès hämtade viss inspiration från Bloch och Febvre, men hörde inte till huvudfåran bland historikerna i Frankrike. Längre var han verksam utanför universitetsvärlden som ”söndagshistoriker” och förlagsredaktör, och utvecklade sin syn på historia i det sammanhanget.⁴ Han såg vetenskapens specialisering och uppdelning mellan olika ämnesområden som problematisk och var missnöjd med de historiska experternas avgränsade studier och inriktning på politisk händelsehistoria. Istället önskade han fler syntetiska verk med inriktning på det folkliga livets historia eller på en hel civilisation med dess religiösa, politiska, sociala och kulturella aspekter. Synteserna skulle inte bara popularisera experters kunskap i

⁴ Ariès beskrev sig själv som ”söndagshistoriker”, i Philippe Ariès: *Un historien du dimanche* (Paris, 1980).

översiktsverk utan skrivas som självständiga böcker och rikta sig till en bredare intresserad allmänhet. Som förlagsredaktör gjorde han ett försök att främja en sådan inriktning och var bland annat ansvarig för två bokserier med rubrikerna *Civilisations d'hier et d'aujourd'hui* (Gamla och nutida civilisationer) och *Histoire des mentalités* (Mentaliteternas historia). Ariès sökte efter en typ av historieskrivning som kastade ljus över livet i det moderna samhället i jämförelse med tidigare samhällen och deras mentaliteter. Det är mot den bakgrunden man bör förstå perspektivet i hans egna böcker.⁵

Liksom mentalitetshistoriker i Annalestraditionen synliggjorde förändringar i sådant som kan framstå som oföränderligt i kortare perspektiv, undersökte Ariès grundläggande mänskliga fenomen i historiska perspektiv som sträckte sig över fem hundra eller tusen år. Som han påpekar i inledningen till sin bok om dödens historia kan man lätt tro att människans inställning till döden varit mer eller mindre oföränderlig, men ett längre tidsperspektiv synliggör de långsamma förskjutningar som skett över århundradenas lopp.⁶ I en tidigare bok från 1960, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime* (Barndomens historia), hade Ariès historiserat barndomen och förhållningssättet till barn i ett perspektiv som sträckte sig från medeltiden till 1900-talet.⁷ Både vad gäller barndomens och dödens historia kastar studierna ett existentiellt och kritiskt ljus på det moderna samhällets kultur. En skillnad gentemot några av de andra mentalitetshistorikernas verk är att det historiska sammanhang som Ariès skapar inte är en avslutad period i det förflutna, exempelvis 1500–1800, utan ett sammanhang som sträcker sig fram till nutiden. En annan skillnad är att Ariès böcker tydligare anknyter till normativa frågor och inte bara syftar till att förstå det förflutna. Gentemot idealet om

⁵ Guillaume Gros: *Philippe Ariès (1914–1984). Un traditionaliste non-conformiste, de l'Action française à l'École des hautes études en sciences sociales* (Villeneuve d'Ascq, 2008), Kindle version, 181–187.

⁶ Ariès: *Döden*, 9.

⁷ Philippe Ariès: *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* (Paris, 1960), i svensk översättning, *Barndomens historia* (Stockholm, 1982). Ariès var även medredaktör för en bred skildring av privatlivets mentalitetshistoria från antikens Rom till nutidens västerländska kultur. Philippe Ariès & Georges Duby (red.): *Histoire de la vie privée*, vol. 1–5 (Paris, 1985–87).

historisk kunskap oberoende av sin tid, betonade Ariès tvärtom att historikern är en aktör i sin egen tid. Det handlar inte om att driva igenom historiska teser som politisk aktivist, utan om att med historikerns medel föra dialog med det förflutna och svara på frågor som angår nutiden.⁸ Ariès speciella form av nutidshistorisering gör därför hans text om dödens historia relevant för det här kapitlet.

Ariès skildring av hur synen på döden har förändrats har förvisso utsatts för kritik och han modifierade sina tolkningar efter hand.⁹ Det avgörande för oss är dock att analysera hur det diakrona meningssammanhanget som omfattar nutiden är uppbyggt.

Dödens historia som exempel

Hur gör Ariès när han bygger upp det historiska meningssammanhanget om dödens historia? Vilka olika typer av element kan urskiljas? Hur relateras dåtid till nutid och hur går det till när fenomenen i det förflutna blir meningsbärande för nutiden och dess frågor?

Ariès inleder texten med att peka på olika förhållningssätt till döden som belyser påfallande skillnader mellan dåtid och nutid. Det ger upphov till mer generella frågor om hur den nutida inställningen till döden förhåller sig till tidigare förhållningssätt. Om man inte alltid har förhållit sig till döden som vi gör, när blev det så? Hur har attityden till döden sett ut tidigare? På så vis förvandlas den nutida attityden från en oreflekterad hållning till ett problem.

Ett centralt element av det historiska meningssammanhanget är dess tema, som likt en röd tråd förbinder dåtid och nutid. I ett första steg ställer han det moderna industrisamhället mot det traditionella samhället och pekar på hur döden ”förr” var närvarande som en accepterad del av vardagslivet, välbekant också för barn. Det var ofta en förutsedd och förberedd händelse som omgärdades av familjen, prästen och halvoffentliga ceremonier som likvakans besök av släkt, vänner och grannar. I nutiden däremot hade döden enligt Ariès närmast blivit tabu, något som man

⁸ Philippe Ariès: *Le temps de l'histoire* (1954: Paris, 1986), 238f.

⁹ Jmf Ariès: *Döden*, 242–244. Ariès: *The hour of our death*, xvi.

inte borde tala om när barnen hör på, ungefär som sexualitet i det viktoriaiska samhället hade varit ett oanständigt samtalsämne som skulle undvikas. Det är svårt att ta miste på Ariès missnöje med nutidens förhållningssätt till döden. Utifrån skillnader mellan dåtid och nutid börjar han spinna en röd tråd om attityder till döden och hur de har förändrats, som motsvarar det centrala temat i det meningssammanhang som förbinder dåtid och nutid. Om det är nutidens attityd till döden som ska historiseras genom att sättas in i ett längre historiskt sammanhang, behöver temat som ska sträcka sig över olika epoker vara så pass allmänt formulerat att det ger utrymme för förändringar över tid och radikalt olika förhållningssätt till döden, vilket ett tema som ”attityder till döden” gör.

Ett mångfacetterat fenomen: att dela upp temat i olika aspekter

Skillnaden mellan dåtid och nutid i förhållningssättet till döden innehåller olika aspekter, eftersom attityder till döden kan skilja sig åt i flera avseenden. Det gör att temat i det historiska meningssammanhanget behöver bli mer mångfacetterat och delas upp i olika aspekter. När man ska formulera ett större historiskt meningssammanhang är sådana olika aspekter knappast något man kan urskilja omedelbart, utan något som kräver ett jämförande och analytiskt arbete utifrån de empiriska exempel man har tillgång till.

I det första avsnittet av Ariès historiska översikt tecknar han konturerna av en attityd till döden som han kallar ”den bemästrade döden” med exempel från tiden före 1700. Mot denna bakgrund urskiljer han sedan ett antal olika aspekter av dåtidens attityd till döden som skiljer sig från nutiden: 1) idealet om en medveten och förberedd död kontra den plötsliga, oväntade döden som det bästa sättet att dö; 2) en etablerad tradition med regler som vägleder hur olika parter ska förhålla sig till död och sorg kontra frånvaro av tydliga förhållningssätt med en viss villrådighet som följd hos den döende och de närstående; 3) döendet som ett offentligt skeende i hemmet med besök av grannar och vänner kontra döendet som avskilt skeende på en vårdinstitution;

4) döden som en accepterad och naturlig del av livet kontra döden som skräckinjagande och förnekad. Dessa fyra aspekter täcker inte allt som Ariès behandlar i resten av sin historia om döden, men de visar hur den övergripande tematiska röda tråden – attityden till döden – ges ett mer differentierat innehåll. För att identifiera dessa aspekter använder sig Ariès av jämförelser mellan dåtid och nutid, sätter frågetecken kring nutidens förhållningssätt och artikulerar olika sidor av skillnaderna.

Ariès lägger till ytterligare några aspekter med utgångspunkt i exempel från antiken och medeltiden. En femte aspekt handlar om de levandes relation till de dödas kvarlevor. Enligt Ariès präglades den romerska antiken av en distanserad men vördnadsfull inställning till de döda. Gravarna placerades utanför städerna för att hålla de döda på avstånd från de levande. Detta skick förändrades successivt inom tidig kristendom med martyrkulten, som efter hand medförde att många ville placera gravar i närheten av martyrernas viloplatser. Kyrkogårdar inrättades i anslutning till kyrkobyggnaden istället för att placeras utanför städerna. På dessa kyrkogårdar samlades de dödas ben, också i benhusen där de var synliga för besökare, vilket är ett tecken på den dåtida dödens närvaro och synlighet. Ytterligare ett märkligt fenomen för nutida betraktare är att det på platsen utanför kyrkan kunde försiggå handel, dans och lekar intill benhusen och att begravingar kunde genomföras mitt i denna villervalla. Med dessa exempel vill Ariès visa att de dödas närvaro inte var så dramatisk och ångestfylld under tidig medeltid som den blev senare.

En sjätte aspekt som Ariès uppmärksammar handlar om en kollektivistisk respektive individualistisk syn på döden. Han påpekar att det förekom massgravar för dem som inte hade råd att begravas i kyrkan, vilket antyder att det inte ansågs nödvändigt att ha en individuell grav. Vidare kunde gamla ben plockas upp ur gravar och placeras i benhusen. Det väsentliga tycks ha varit att bevaras inom kyrkans beskydd, inte att graven och benen lämnades orörda. Detta tolkar Ariès som uttryck för en mer kollektivistisk syn på döden och människors frälsning, i motsättning till senare epokers mer individualistiska attityd.

Tillsammans utgör dessa olika aspekter en viktig del av meningssammanhangets struktur. De skapar punkter för jämförelser

mellan olika epoker och ger ökad skärpa i analysen av olika epokers attityder till döden. Med utgångspunkt i sådana aspekter kan man formulera mer specifika frågor som kan riktas till andra epoker än ”dåtid” och ”nutid”, till exempel: Var attityden till döden snarare individualistisk eller kollektivistisk, privat eller offentlig, accepterad eller förnekad under perioden? Aspekterna gör det också möjligt att se att attityden till döden förändrades i ett avseende under en viss period, utan att alla andra aspekter behöver ha förändrats samtidigt. För den som vill skapa ett diakront historiskt sammanhang är det således värdefullt att identifiera olika aspekter av meningssammanhangets huvudtema för att kunna fånga fler facetter av förändringen.

Behovet av både synkron och diakron kontext

Även om det här kapitlet handlar om stora diakrona meningssammanhang är det viktigt att betona att synkrona kontexter också är betydelsefulla för Ariès tolkningar. Synkrona dåtidskontextualiseringar är nödvändiga för att förstå de enskilda empiriska fenomenen i dåtiden, till exempel arkeologiska gravfynd, kyrkogårdarnas placering och yttranden om döda och begravningar. Den sortens kontextualisering motverkar samtidigt en presentistisk tolkning av likheter och skillnader med nutiden. I Ariès fall består de synkrona dåtidskontexterna ofta av andra dåtida kulturuttryck, bakomliggande teologiska föreställningar och socio-ekonomiska förhållanden. Även om man främst är intresserad av att bygga upp ett stort diakront meningssammanhang är det med andra ord viktigt att ta hänsyn till olika epokers synkrona kontexter.

Det intressanta i det här sammanhanget är dock att Ariès sätter in de synkrona kontexterna i det stora diakrona meningssammanhanget om hur attityderna har förändrats. På så vis blir de historiska fenomenen meningsfulla inte bara som uttryck för en dåtida kontext, utan också i ett längre och nutidsrelaterat perspektiv. Hans text är fylld av formuleringar av typen ”ännu hade man inte...”, ”fortfarande uppfattades...”, ”ända in på 1900-talet” och ”i vår tid” som markörer för betydelsefulla förändringar över längre tid.¹⁰ De historiska fenomen som Ariès tar upp

¹⁰ Jmf t.ex. Ariès: *Döden*, 10, 15, 18, 49, 77–79, 87, 136, 182, 202.

kontextualiseras alltså på två olika sätt, dels som uttryck för attityden till döden som en del av en dåtida kulturell helhet, dels som tecken på förändringen av attityden i det större diakrona meningssammanhang som sträcker sig fram till nutiden.

Dödens föränderlighet: att dela upp temat i perioder

Det långa diakrona meningssammanhanget hos Ariès får sin inre struktur inte bara genom att urskilja olika aspekter av attityden till döden, utan också genom att dela in den historiska förändringen i olika perioder. Perioderna följer inte den etablerade kronologiska epokindelningen, utan deras gränsdragning, längd och innebörd är beroende av innehållet i de förändringar som skildras. Den röda tematiska tråden om den förändrade attityden till döden och dess olika aspekter är avgörande för periodiseringen. Detta något abstrakta sammanhang ska göras mer konkret och illustreras med exempel på hur Ariès delar in förändringen i olika epoker. För att det ska bli begripligt hur Ariès bygger upp sitt meningssammanhang beskriver jag samtidigt de viktigaste förändringarna hos de olika epokerna.

Den epok som Ariès benämner ”den bemästrade döden” präglas av acceptans eller resignation inför det individuella ödet. Den fungerar som en viktig referenspunkt i hans meningssammanhang och de historiska jämförelser han gör. En andra epok framträder i Ariès periodindelning under högmedeltiden med början på 1100-talet och utmärks av ökad betoning på individen. I kyrkportaler som illustrerar ”Den yttersta domen” vägs de enskildas själar och gärningar på våg för att skilja de rättfärdiga från de orättfärdiga. Denna betoning på individuell rättfärdiggörelse var enligt Ariès något nytt, i motsättning till den tidigare kollektivistiska uppfattningen som präglades av tron på en allmän återuppståndelse där domen inte var så påtaglig. Den yttersta domen och döden som en del av en kollektiv och naturlig ordning – ”alla ska dö” – ersattes av den individuella prövningen på dödsbädden. Här är således aspekten individualism kontra kollektivism avgörande för periodens gränsdragning. Ytterligare ett fenomen som Ariès tar upp i sammanhanget är den uppmärksamhet man fäste vid dödens fysiska förruttnelse, vilket han tolkar som ett uttryck för en förstärkt kärlek till det förgängliga livet. Ariès benämner den

andra perioden ”den egna döden” och karaktäriserar dess attityd som ”*en lidelsefull kärlek till livet och en ångest inför tanken att inte ha levt tillräckligt*”.¹¹ Därmed berörs andra aspekter, den om döden som skräckinjagande eller stillsamt accepterad och den om de levandes relation till dödas kvarlevor, som enligt Ariès kan relateras till individualismens aspekt.

En tredje period, som Ariès kallar ”din död”, ser han inträda på 1700-talet, även om den förändring som avses sträcker sig både bakåt och framåt i tiden. Döden dramatiseras och handlar i högre grad om de närståendes död. Från 1500-talet och 1600-talet förekommer en mängd representationer av döden som en kärleksakt eller en våldtäkt. Döden erotiseras, men till skillnad från den tidigare inriktningen på den egna döden handlar dessa uttryck framför allt om andras död, om saknade närståendes död. I samband med förändringen av synen på familjen på 1700-talet som präglad av ömhet och förtroende, dramatiseras känslorna inför de andras död och frånvaro. Ariès tolkar detta som att de efterlevande inte längre hade lika lätt att acceptera de andras död. De känslomässiga uttrycken för saknad och smärta blir ännu starkare under romantiken. Tidigare hade det funnits tydliga regler för hur de efterlevande och omgivningen skulle bete sig, men nu överskred man tidigare konventioner och kunde ge uttryck för häftiga känslor av sorg. Dessa förändringar anknyter dels till aspekten om det finns tydliga traditioner och regler för att hantera död och sorg, dels till aspekten om huruvida döden uppfattas som naturlig och vardaglig eller som absurd och skrämmande.

Till det sena 1700-talet och 1800-talet hör också ”välbehaget inför tanken på döden”.¹² Döden förskönades, bland annat uttryckt som en längtan till himlens ljuva tillvaro. Innebörden av erotiseringen, dramatiseringen och försköningen av döden i det stora diakrona sammanhanget är beroende av tidigare perioders förhållningssätt och blir bara begriplig i jämförelse med vad Ariès kallar ”den bemästrade döden” under antiken och tidig medeltid. De beskrivna förändringarna utgör samtidigt steg på vägen mot efterkrigstidens ångestfyllda död.

¹¹ Ariès: *Döden*, 70 (kursiv i citatet i original).

¹² Ariès: *Döden*, 43.

Den fjärde och sista perioden i Ariès historia, ”den tabubelagda döden”, handlar om de omvälvande förändringar som skedde vid mitten av 1900-talet och som har gjort att döden i princip har blivit frånvarande och osynliggjord, i skarp kontrast till det dominerande mönstret under perioden 1000–1900. Att döden har blivit något skamligt tycks enligt Ariès hänga samman med omgivningens vilja att skona den döende från oro och smärta. Det förhållningssättet har sedan kommit att gälla även omgivningens känslor och i förlängningen samhället i allmänhet. En bakgrund till denna attityd tycks vara av en stark förväntan på lycka som gör det svårt att acceptera döden. Starka känslomässiga uttryck för sorg eller att tala om döden kan då framstå som stötande konventionsbrott mot andras välmående.

Skillnaderna i attityder mellan nutid och tidigare epoker berör vidare individualisering, sekularisering och byråkratisering. En bakgrund till de förändrade attityderna var framväxten av det moderna och urbana industrisamhället, medan tidigare attityder dröjde sig kvar i regioner som fortfarande präglades av bondesamhällets livsformer. I nutiden dör man inte i hemmet längre, utan på sjukhus, omgiven av sjukhuspersonal snarare än av sin familj. Döden är därför inte närvarande i vardagslivet på samma sätt som i det förindustriella samhället. Döden på sjukhus är inte en existentiell händelse omgiven av religiösa ceremonier, utan ett medicinskt definierat tillstånd.

För att bygga upp ett stort historiskt meningssammanhang behöver man således, om vi följer Ariès exempel, förtydliga de olika aspekter av förändringen som ska uppmärksammas och dela upp förändringen i olika perioder i anslutning till dessa aspekter. I praktiken sker detta i en ömsesidig process där förståelsen av vilka förändringsaspekter som är relevanta fördjupas i takt med en större förståelse av när förändringarna sker. Det kan vara en hjälp för förståelsen att som Ariès formulera träffande etiketter, som ”den bemästrade döden”, för att fånga sammanhängande perioder som knyter olika aspekter till varandra i större helheter.

Historiseringen av nutiden

Syftet med denna form av kontextualisering är att historisera nutiden, men vad innebär det mer specifikt och hur går det till i

det här fallet? Historiseringen av nutidens attityd till döden gör att den framstår i ett annat ljus genom att relateras till och kontrasteras mot tidigare epokers förhållningssätt. Det är inte i första hand det förflutna utan nutiden som ska belysas. Förändringarna i det förflutna pekar fram mot frågan hur man ska se på nutidens attityd till döden. Hur förändrar historiseringen synen på nutidens förhållningssätt?

För det första gör det historiska meningssammanhanget att nutidens uppfattningar om döden inte längre framstår som eviga eller naturgivna. Historiseringen gör nutida förhållningssätt mindre självklara och inbjuder till självreflektion. För det andra bidrar den till ökad förståelse av hur det kommer sig att nutida västerlänningar har de attityder till döden som de har. Den synliggör attitydernas historiskt betingade karaktär och historiska förändringar som bidragit till nutidens förhållningssätt.

För det tredje bidrar både den synkrona och diakrona kontextualiseringen till fördjupad förståelse av innehållet i nutidens syn på döden. Genom att identifiera olika aspekter och relatera dem till varandra framstår nutidens attityder inte som disparata kulturuttryck utan som delar av ett mer allmänt förhållningssätt som hör till epoken. Jämförelserna med tidigare epoker gör samtidigt att nutidens attityder framträder tydligare.

För det fjärde har den historia som Ariès berättar vissa inslag av en förfallshistoria som utmynnar i en kritik av nutiden:

Den gamla attityden, där döden är på samma gång välbekant, näraliggande, undertryckt och oväsentlig, står i alltför drastisk motsättning till vår egen, där döden är till den grad skrämmande att vi inte längre vågar nämna den vid namn. [...] Jag menar inte att döden förr var grym och att den upphört att vara det. Jag menar tvärtom, att det är i vår egen tid den blivit grym.¹³

Denna kritik är inte bara en påklistrad åsikt, utan bygger på innehållet i den historia som Ariès berättar om den förändrade attityden till döden. Kritiken är dock inte ett automatiskt resultat av det förflutna som sådant, utan är delvis beroende av vilka aspekter Ariès väljer att uppmärksamma. I det här fallet bygger kritiken av nutiden på att vissa inslag i tidigare epokers

¹³ Ariès: *Döden*, 16–17.

förhållningssätt har gått förlorade och på att den moderna ångestfyllda och ”tabuiserade” döden är ett resultat av historiska samhällsförändringar.¹⁴

Ariès kritiska berättelse inbjuder, för det femte, indirekt till ett förändrat förhållningssätt till döden och kan åtminstone delvis ses som ett inlägg i en diskussion om hur nutidens samhälle bör förhålla sig till döden. Det meningssammanhang som han formulerar inbjuder inte till vilken förändring som helst, utan synliggör vissa problem och indikerar därigenom en viss framtidsorientering. Det handlar bland annat om att skapa en större öppenhet kring den egna och andras död, om att göra döende patienter mindre utlämnade åt sig själva och om värdet av etablerade ritualer kring döendet som gör det lättare för de inblandade att hantera döden.¹⁵

Vad kan vi lära av exemplet?

Vad kan vi sammanfattningsvis lära oss av Ariès exempel om att historisera ett nutida fenomen? Hur kan man gå tillväga för att bygga upp liknande historiska och diakrona meningssammanhang? Exemplet ger vägledning genom att förtydliga viktiga element i sådana meningssammanhang: det nutida fenomen som ska problematiseras och förstås, en tematisk röd tråd som förbinder dåtid och nutid (attityder till döden), olika analytiskt skilda aspekter av temat (till exempel huruvida döendet sker i hemmet eller på institution) och de olika perioderna i den historiska förändringen (till exempel ”den bemästrade döden” och ”den förnekade döden”).

Dessa element kan man omvandla till frågor för att formulera andra meningssammanhang: vilket nutidsfenomen ska historiseras? Vad ska den tematiska röda tråden handla om? Vilka olika aspekter finns av den tematiska förändringen och är relevanta att uppmärksamma? Vilka betydelsefulla förändringar har skett över tid och vilka perioder kan de historiska förändringarna delas in i?

¹⁴ Jmf de avslutande formuleringarna i Ariès: *Döden*, 71.

¹⁵ Resonemanget bygger i viss mån på de fyra praktiska funktioner med historisk kunskap som beskrivs i Martin Wiklund: ”Den historiska kunskapens praktiska ändamål. Från avbildning till ett reflexivt och dynamiskt historiemedvetande”, *Scandia* 2013:2, 113–124.

För att bygga upp ett meningssammanhang som kan belysa det nutida fenomenet på ett relevant sätt är det viktigt att ta utgångspunkt i det som ska belysas – inte i det förflutna som sådant. Det räcker inte bara att den historiska kontextualiseringen mynnar ut i nutiden. Vilka aspekter som bör uppmärksammas beror även på vad som kan vara problematiskt eller värdefullt med det fenomen som historiseras. Förståelse av vilka aspekter som är relevanta att inkludera är knappast något man har från början. Som regel växer den fram med ökad kunskap om fenomenet och dess förändring över tid.

Eftersom den här sortens historisering berör normativa nutidsfrågor finns det särskild anledning att se upp med tendensen att projicera en tolkning på det förflutna för att skapa en önskad sensmoral. För att motverka den risken är det lämpligt att knyta den tematiska röda tråden till öppna, genuina frågor, så att det skapas utrymme för den historiska kunskapen att verkligen belysa nutidens frågor med nytt innehåll. Slutligen, eftersom det är omöjligt att vara expert på alla de fenomen och historiska epoker som stora historiska meningssammanhang omfattar, finns det goda skäl att hysa en viss ödmjukhet i anspråken på giltighet i tolkningarna såväl av de enskilda historiska fenomenen som av den övergripande historiska förändringen.

Bibliografi

- Ariès, Philippe: *Le temps de l'histoire*, förord av Roger Chartier (1954: Paris, 1986).
- Ariès, Philippe : *L'enfant et la vie familiale sous l'ancien régime* (Paris, 1960).
- Ariès, Philippe: *Western attitudes toward death: from the Middle Ages to the present* (1974: London, 1976).
- Ariès, Philippe: *L'homme devant la mort* (Paris, 1977).
- Ariès, Philippe: *Döden. Föreställningar och seder i Västerlandet från medeltiden till våra dagar* (Stockholm, 1978).
- Ariès, Philippe: *Barndomens historia* (Stockholm, 1982).
- Ariès, Philippe & Georges Duby (red.): *Histoire de la vie privée*, vol. 1–5, (Paris, 1985–87).

- Ariès, Philippe: *The hour of our death* (1981: Oxford/New York, 1991).
- Gros, Guillaume: *Philippe Ariès (1914–1984). Un traditionaliste non-conformiste, de l'Action française à l'École des hautes études en sciences sociales* (Villeneuve d'Ascq, 2008), (Kindle version).
- Guldi, Jo & David Armitage: *The history manifesto* (Cambridge, 2014).
- Lamy, Pascal et al.: *Now for the long term. The report of the Oxford Martin commission for future generations* (Oxford, 2013).
- Wiklund, Martin: ”Den historiska kunskapens praktiska ändamål. Från avbildning till ett reflexivt och dynamiskt historiemedvetande”, *Scandia* 2013:2, 113–124.